

Marija KLEUT*

NJIHOVI NEPISANI MEMOARI

Svenka Savić, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović, *Romkinje, Biografije starih Romkinja u Vojvodini*, "Futura publikacija", Novi Sad, 2001.

Knjiga pod jednostavnim naslovom *Romkinje* i podnaslov *Biografije starih Romkinja u Vojvodini* neobična je za naše prilike po mnogo čemu, između ostalog i po tome što se može čitati na više različitih načina.

Nastanak ove knjige vezan je za projekat "Mlade Romkinje za starije Romkinje", koji je ostvaren kao završni rad školovanja u Ženskim studijama "Mileva Marić". Sa tog stanovišta posmatrane *Biografije starih Romkinja u Vojvodini* rezultat su tzv. alternativnog obrazovanja, čije su specifičnosti mnoge (kao što su mnoge i prednosti, a i poneki nedostatak u odnosu na onaj vid školovanja koji se kolokvijalno naziva "redovnim"). Od svih tih mogućih specifičnosti ovde su bitne nekolike.

Projekat je imao cilj "da mlade studentkinje upute u svoje studije, s jedne strane, da ovladaju elementima izgradnje civilnog društva kod nas i, s druge strane, da primene stečena znanja u svojoj zajednici, u praktičnim aktivnostima". Drugačije (alternativno) u odnosu na oficijelno ("redovno") obrazovanje bilo bi u ovakvom definisanju u sledećem: alternativno ima u vidu oficijelno, a obratno uvažavanje ne postoji; oficijelno podrazumeva da je onaj ko studira ovladao elementima izgradnje civilnog društva, ali to ne proverava; oficijelno obrazovanje izvodi se sa čvrstom namerom da stečeno znanje bude primenjeno, ali se ta primenljivost definiše u najopštijim crtama (kao pravo da se upražnjava neko zanimanje i/ili profesija), bez obzira na aktuelnu situaciju nekoj užoj društvenoj sredini. U ovom vidu alternativnog projekta postojalo je nekoliko neposrednih plemenitih namera. Najpre, da se podrže koautorke ove knjige da završe svoje studije (Marija Aleksandrović studira književnost, Stanka Dimitrov medicinu, Jelena Jovanović je apsolvantkinja na Višoj poslovnoj školi) - njima na putu do cilja stoji više prepreka no drugim studentima (ako je to uopšte potrebno naglasiti, a teškoće je nemoguće nabrojati). Zatim, intencija je knjige da se specifičnim metodom suoči sa pripadnicama društvene grupe (starije Romkinje) koja je višestruko marginalizovana i ugrožena: unapred, po rođenju, zato što su ženskog pola i što pripadaju romskom narodu, pa zatim i stoga što su u životnom dobu u kome se više pamti ono što je bilo, a sasvim su male moći za savladavanje svakodnevnih nevolja.

Dakle, *Romkinje* se mogu čitati kao knjiga angažovana u borbi protiv rasne, nacionalne i polne diskriminacije, ali pritom treba naglasiti da opštih mesta osude ni ispraznih deklaracija u njoj - nema. Sva je knjiga u sasvim konkretnom - prostoru, vremenu, društvu, licima.

Romkinje mogu biti čitane i u ključu tzv. "ženskog pisma". To je knjiga koju su sastavile žene, koja kazuje o ženama pretežno i u kojoj se svet vidi sa stanovišta žena. Rukovodilac projekta Svenka Savić po svom građanskom zanimanju je profesorka, a na pitanje šta je lingvistika (predmet koji istražuje i predaje na fakultetu) verovatno odgovara: sve (ili, možda, život), pa u skladu sa tim organizuje svoje mnogobrojne i različite aktivnosti. Ostale autorke su studentkinje, Romkinje i to je bitno naglasiti, najpre zato što su autentične i iskrene životne priče starije žene mogle da povere samo onima koji su im na neki način bliske. Teškoće da se prodre u svet onoga koji se u svom naučnom žargonu naziva "respondent" ili "informer" dobro su poznate folkloristima,

etnologima, istraživačima javnog mnjenja; bez izvesnog stepena ostvarenog poverenja pribavljanje podataka nije moguće. Bliskost je ovde ostvarena po istovetnosti pola i nacionalnosti: stare Romkinje kazivale su priču o svom životu mladim Romkinjama. Moglo bi se naslutiti po načinu na koji se dijalog vodi da je stepen bliskosti mladih i starih bio i veći (da su se odranije dobro poznavale), iako o načinu na koji su birale svoje sagovornice autorke nisu u predgovoru pisale.

Sa stanovišta savladavanja dve prepreke - pol i nacionalnost, kojima treba dodati i treću: jezik onoga koji pita i onoga koji odgovara - poznate u ovoj vrsti posla projekat "Mlade Romkinje za starije Romkinje" idealno je zamišljen i ostvaren. Sa stanovišta ciljeva koji su postavljeni projekat bi mogao da nosi i naslov "Starije Romkinje za mlađe Romkinje" jer se životna priča starijih žena ne može više suštinski promeniti (izuzev gestom pažnje koji treba da im olakša starost, ma koliko to bilo pesimistično), ali mlade žene svoju životnu priču grade (između ostalog i ovom knjigom) kao kontrapunkt (ili kao kontrasignalizaciju?) pričama svojih sunarodnica (to je optimistično i izaziva divljenje).

Život starijih Romkinja istraživao je metodom intervjua; razgovor je sniman magnetofonom, pa za potrebe knjige transkribovan (kažu da postoji i zapis na video traci). U knjizi je objavljeno devetnaest životnih priča Romkinja, tri su kazivane na romskom, pa prevedene, a ostale na srpskom jeziku. Izbor sagovornica nije u knjizi obrazložen i to bi mogla da bude pretpostavljena zamerka potekla od onih koji će knjigu čitati sa sociološkog stanovišta. Moguće zamerke o reprezentativnosti građe trebalo bi odmah otkloniti: prvo istraživanje ove vrste i nije moglo biti na većoj građi, a prikupljeno bi moglo biti pouzdan putokaz za neka buduća istraživanja.

Pitanja su bila, očito, unapred dogovorena i odnosila su se na detinjstvo, školovanje, udaju, devojačku i novoosnovanu porodicu, rođenje i vaspitanje dece, privređivanje, ratove, starost, običaje, ali nisu bila na istovetan način postavljena nego je razgovor tekao uglavnom spontano, te je i odgovor motivisao naredno pitanje. Pitanja su, dakle, naglašavala prelomne događaje u životnom ciklusu žene. Podsticanje pitanjima starije Romkinje ispričale su priču o svom životu. Kako bi se ona (ta priča) nazvala?

U predgovoru je rečeno da su autorke ovladale biografskim metodom - s time se ne bih mogla složiti jer je biografski metod nešto drugo. Bez namere da se upustim u određenje biografskog metoda, ipak bih rekla: da bi ono što smo kao tekst dobili bilo biografija, izneto bi moralo biti provereno i dopunjeno drugim izvorima. Odmah bih i dodala: dobro je što nije tako učinjeno, jer bi pisanje biografije (po pravilu u trećem licu jednine) bila izgubljena spontanost pričanja u prvom licu jednine. Književni istoričari bi, verovatno, bili skloniji da publikovani tekst nazovu autobiografijom. Novinari bi publikovani tekst nazvali intervjuom. U svim tim dilemama (koje su, uostalom, lažne kad se postavljaju u vezi sa knjigom *Romkinje*) uočava se otklon od uobičajene prakse: autobiografije pišu oni koji sebe smatraju značajnima; sastavljaju se biografije ljudi za koji drugi smatraju da su značajni u nekoj određenoj istorijskoj perspektivi; intervjuišu se ljudi koji imaju šta da kažu savremenima ili se veruje da je to tako. Ni prvo, ni drugo nije slučaj, a treće nije uobičajeno - intervjuišu se ljudi koji se označavaju terminom "medijske ličnosti". Ma šta to značilo, u trenutku kada su intervjuisane starije Romkinje nisu bile medijske ličnosti, a ne bi valjalo ni da to postanu u dnevnom senzacionalističkom novinarstvu.

U predgovoru je takođe rečeno da su publikovani tekstovi *oral history* i to je od svega dosad pomenutog najbliže pravom stanju stvari, bar utoliko što je pojam prilično

prostran. Ipak, vredelo bi se podsetiti da je knjiga Katje Man, supruge Tomasa Mana, nastala sličnom tehnikom zapisivanja, nosila naslov *Moji napisani memoari*. Folkloristi bi objavljane tekstove mogli svrstati u memorat, specifičnu vrstu usmenog kazivanja, koja se definiše kao "priča ljudi o sopstvenim, čisto ličnim događajima" (Karl fon Sidov). Priča koja je ispričana od početka do pred sam kraj, sa nizom povezanih epizoda je pripovetka, ukoliko se posmatra sa stanovišta književnosti.

Upravo su pobrojani oblici usmenog i/ili pisanog teksta koji bi došli u obzir prilikom razvrstavanja tekstova objavljenih u knjizi *Romkinje* (možda ne svi). Rečeno je da je dilema lažna, pa je potrebno, na kraju, obrazložiti bavljenje lažnim nedoumicama. Htelo se reći da se *Romkinje* mogu čitati na sve navedene načine: kao smireni i nenametljivi pokušaj da se pomogne ugroženima, kao uvod u studiju o socijalnom položaju starijih Romkinja, kao izvor podataka iz prve ruke o životu i običajima Roma (kako bi rekao Vuk Karadžić), kao autobiografija nastala bez namere, kao biografija u formi intervjua, kao pripovetka kazivana specifičnim jezikom i specifičnom tehnikom pripovedanja. U bilo kojem ključu da se čitaju *Romkinje* su potresna knjiga. Tri starije žene ovim su rečima svodile svoju životnu priču: "Moj život je bio mučenje i strah"; "Tako sam živela i drugi život nisam imala"; "Jaka sam ko zemlja što je oru, pa je seku, pa je seju".

**Letopis Matice srpske*, 2001, god. 177, knj. 468, sv. 3, Matica srpska, Novi Sad, str. 365-368.